

Дмитришина О. Ю.

«БЕСІДА ЧОЛОВІКА З БОГОМ» ЯК ВИЯВ ВЗАЄМОДІЇ ЛІТУРГІЙНИХ ТА ХУДОЖНІХ ЕЛЕМЕНТІВ У ТЕКСТОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ БАРОКОВОЇ ПОЕЗІЇ СЕРЕДИНИ XVII ст.

Стаття присвячена аналізу текстових елементів 8-ї молитви ранішнього молитовного правила до «Господа нашого, Ісуса Христа», виявлених у структурі анонімного поетичного тексту середини XVII ст. «Бесіда чоловіка з Богом». Основними типами взаємодії між елементами названих літургійного та художнього тексту виділяємо «перенесення» в художній текст структуротворчих елементів молитви, «трансформацію» окремих її елементів, а також «авторські інновації» у структурі молитовного висловлювання.

Проблема впливу молитви як жанру конфесійної літератури на розвиток української духовної лірики віднедавна стала об'єктом зацікавлення в українській філології. У розвідках В. Антофійчука, Б. Бадрак, Н. Гуйванюк, І. Даниленко, І. Ісиченка та ін. розглянуто окремі аспекти втілення молитовних компонентів у структуру художнього тексту й започатковано спробу виявити традицію взаємодії конфесійних та художніх текстів української літератури від часів Київської Русі до XX ст. Добиранню матеріалів для таких досліджень сприяють видання «Хрестоматії української релігійної літератури», а також «Антології української молитовної лірики», де зібрано художні тексти релігійного змісту з яскраво вираженою молитовною структурою. Однак переважна більшість текстів «Хрестоматії» та «Антології» належить до періоду XIX та XX ст., у той час як твори давньої української літератури, зокрема книжної барокової поезії, майже не представлено. Тому виявлення й аналіз текстів українського бароко, де молитва виступає текстотворчим чинником, є плідним напрямом у дослідженні витоків традиції взаємодії молитовних та художніх елементів у нашій літературі.

Метою даної роботи є виявлення текстотворчого потенціалу літургійної молитви щодо поетичних текстів українського бароко. Для втілення цієї мети ми обмежилися двома об'єктами дослідження. Перший з них - це молитва до «Господа нашого Ісуса Христа» (далі - 8-ма молитва), що є анонімним літургійним текстом, який під номером 8 входить до складу ранішнього молитовного правила, призначеного для обов'язкового щоденного читання кожного з членів церковної громади. Другий - високомайстерний анонімний зразок книжної поезії середини XVII ст. - вірш «Бесіда чоловіка з Богом» (далі - «Бесіда»). Зіставлення названих текстів дає

можливість визначити основні способи адаптації молитовного тексту в цілому та окремих його елементів до літературного вжитку в бароковій поезії. Підставою для порівняння тексту «Бесіди» із текстом 8-ї молитви є те, що елементи даної молитви увійшли до структури вірша. Таким чином, предметом нашого дослідження є виявлення впливу тексту 8-ї молитви на текстову організацію вірша «Бесіда».

Порівняння даних текстів пропонуємо проводити на різних рівнях їх текстової організації - на рівні цілого тексту (текстеми), його структурно значущих компонентів (мікротекстем) та їх складових елементів (компонентів мікротекстем). Плідними для визначення способу впливу тексту 8-ї молитви на текст вірша «Бесіда» для нас є спостереження Н. Дзюбишиної-Мельник про можливість виділення типів впливу мовних елементів текстів одного стилю на інший. Зокрема, дослідниця виділяє такі два протиставні типи: трансформація, яка спричиняє зміну функціонального навантаження елементів одного стилю в іншому [2, 19], і включення, яке, навпаки, передбачає незмінність стильової функції елементів, запозичених з іншого стилю [2, 37]. У нашому дослідженні маємо справу із впливом тексту конфесійного на текст художнього стилю, між виражальними засобами яких у XVII ст. ще не було чіткої межі. Тому на перше місце в порівнянні обох текстів логічним буде висунути тип «включення». У межах нашої роботи даний тип доцільніше назвати «перенесенням», оскільки всі структуротворчі елементи 8-ї молитви як первинного тексту було без змін перенесено у структуру «Бесіди». Широко представленим типом впливу одного тексту на інший є трансформація окремих текстових елементів 8-ї молитви у структурі вірша «Бесіда». Окрім того, вагоме місце у структурі вірша займають

елементи, яких немає у 8-й молитві як первинному тексті. Такі елементи ми називаємо «авторськими інноваціями». «Перенесені» елементи є константами, які структурно споріднюють аналізовані тексти. Натомість «трансформовані» та «інноваційні» елементи виступають чинниками тих змін, яких зазнають елементи первинного молитовного тексту у структурі поетичного тексту. Розглянемо послідовно кожен із випадків перенесення, трансформації та інновації на рівні тексти, його мікротекстем та їх компонентів.

Спільними для 8-ї молитви та вірша «Бесіда» є загальномолитовна семантика та структурація тексту, а також основне джерело творення ключових висловлювань - Біблія. Семантика молитви виявляється у тексті через звертання до божества і молитовні прохання, зміст яких може варіюватися, виражаючи власне прохання, покаяння, славлення або різні варіанти комбінацій названих складових. У нашому випадку семантика 8-ї молитви переноситься в текст вірша «Бесіда» завдяки використанню спільних з молитвою мікротекстем звернення до Ісуса Христа («Господи Ісусе Христе», «Спасе», «О Ісусе», «Господи»), а також шляхом повторення в тексті вірша всіх молитовних прохань 8-ї молитви: про благодатне спасіння («...спаси мя по благодати, молю Тя»); про спасіння на підставі віри («...се вѣрюю, спаси мя»); про можливість надолужити нестачу добрих справ завдяки щирій вірі («Вѣра же вѣ мѣсто дѣла да вѣ мѣнитися мнѣ»); «Но та вѣра моя да оправдит мя, та да покажет мя причастника славы Твоея вѣчныя»); про охорону від злого впливу («Да не ўбо похитит мя сатана, и похвалится»); про остаточне навернення на шлях добра («Сподоби мя, Господи, нынѣ возлюбити Тя, яко же возлюбих иногда той самый грѣх; и паки поработати Тебѣ без лѣности»). Окрім засобів вираження молитовної семантики, в текст вірша перенесено і загальний для молитов спосіб структурації тексту.

За змістом у структурі літургійних молитов можна виділити три основні компоненти: іменування адресата, молитовне прохання та підсумок. Елемент іменування в текстах літургійних молитов виражається через звертання до Бога, Богородиці чи святого і являє собою набір періодично відтворюваних клішованих слів та словосполук на зразок «Господи Ісусе Христе, Сине Божий», «Господи Боже наш», «Царю Небесний, Утѣшителю», «Владичице, Мати Бога Нашого». Як бачимо, це форми кличного відмінка іменників у поєднанні з прикметником та займенником. Елемент молитовного прохання набуває мовного вираження у спонукальних

конструкціях. Граматичну основу їх становить наказова форма дієслова. У семантичному плані прохальна частина літургійної молитви виражає власне прохання, славлення, подяку та покаяння. Підсумок літургійної молитви виражається через слово-речення «амѣнь», яке зазвичай пов'язане з частиною прохання за допомогою словосполучення «нынѣ и присно, и вѣки вѣков».

У структурі вірша «Бесіда» повторено складові частини (мікротекстеми) літургійної молитви в тій самій послідовності, в якій вони представлені у 8-й молитві. Мікротекстема «іменування» як у тексті 8-ї молитви, так і в тексті вірша «Бесіда» виражена зверненням до Ісуса Христа, милостивого Бога, який через безмежну любов до людей зійшов з небес на землю, щоб дарувати спасіння: «Многомилостиве и Всемилостиве Боже мой, Господи Ісусе Христе, многія ради любве сніде и воплотился еси, яко да спасеши всѣх». Перераховані в «іменуванні» чесноти і якості адресата перебувають у тісному семантичному зв'язку зі змістом молитовних прохань. Тому в тексті 8-ї молитви, як і в більшості інших молитовних текстів, частини «прохання» та «іменування» не чергуються послідовно, а переплітаються і стають елементами одної. Наприклад, прохання про спасіння у 8-й молитві, а за нею і в «Бесіді», семантично пов'язане із зазначеною в елементі «іменування» характеристикою Христа як Спасителя («И паки, Спасе, спаси мя»). А прохання про спасіння на підставі віри передують твердження про те, що віра у Христа рятує всіх, хто втратив надію («Аще ўбо вѣра, яже в Тя, спасает отчаянныя: се вѣрюю, спаси мя») і т. п. Підсумкова частина у тексті вірша представлена в дещо трансформованому вигляді, тому її ми розглянемо нижче. Ще одна визначальна риса, що споріднює текст вірша «Бесіда» із текстом 8-ї молитви, полягає у спільному для обох текстів джерелі творення ключових висловлювань - Біблії. За допомогою Біблійної Симфонії [5] можна легко відшукати ті фрагменти тексту Святого Письма, з якими семантично співвідносні фрази 8-ї молитви і вірша «Бесіда». Зокрема, характеристика Бога «многомилостивий» зустрічається в уривках молитов біблійних персонажів до Бога (2М 34:6, Неєм 9:17, Пс 85:15, Йона 4:2). А молитовне прохання до Христа про спасіння як дарунок благодаті («Спасе, спаси мя по благодати, молю Тя; аще бо от дѣла спасеши мя, нѣсть се благодать и дар, но долг паче») перегукується з уривком із Послання Апостола Павла до римлян: «. коли за благодаттю, то не з учинків, інакше благодать не була б благодаттю. А коли з учинків, то це більше не благодать.» (Рим. 11,

5-6). З висловленою в тексті Послання до римлян ідеєю про те, що грішника виправдовує насамперед його віра, а не добрі вчинки (Рим. 3, 28: «...людина виправдовується вірою, - без діл Закону»), семантично пов'язане прохання з 8-ї молитви «**Вѣра же въ мѣсто дѣла да въ мѣнитися мнѣ, Боже мой: не взыщеша дѣла отнюд оправдающих мя**». На підтвердження коректності даного прохання у 8-й молитві наведено перифразовану цитату з Євангельського вислову Ісуса: «**Веруа въ Мя, [река еси, о Христе мой:] жив будет и не узрит смерти въ вѣки**» (пор. Ів. 6, 47: «Хто вірує в мене, - життя вічне має той.»). Згадані вислови з 8-ї молитви, що містять алюзії на текст Біблії, переносяться в текст вірша «Бесіда». Проте, окрім перенесених із молитви, в тексті «Бесіди» спостерігаємо й цілком самостійні алюзії на текст Святого Письма. Їх ми розглянемо нижче як вияви авторських інновацій у початковому тексті молитви.

У межах поетичної структури вірша «Бесіда» початковий текст 8-ї молитви зазнає і певних трансформацій, які виявляються у зміні основної ідеї тексту, вилученні одного з традиційних компонентів його структури, а також деталізації образів Бога і вірянина. Основну ідею тексту 8-ї молитви можемо сформулювати як звернення до Ісуса Христа з проханням про благодатне спасіння на підставі віри, яка компенсує брак добрих справ. У тексті «Бесіди» на противагу згаданій ідеї висувається інша: досягнути спасіння можна лише через поєднання віри і добрих справ. Тобто при значній семантичній та структурній подібності та спільному джерелі творення обидва тексти є протиставними за основною ідеєю. Виявом трансформації традиційної структури молитви є вилучення з мікротекстеми «підсумку» слова-речення «амінь». Унаслідок цього функція завершення молитовного тексту у вірші переміщується на останню фразу вірша **Всегда нынѣ и присно и во вѣк грядущій без конца сущій**, у якій перифразовано традиційну молитовну фразу-зв'язку «**нынѣ и присно, и въ вѣки вѣков**».

Трансформацій у структурі вірша зазнають також образи персонажів молитви - вірянина та Бога. У структурі тексту 8-ї молитви образ вірянина як адресанта молитовного повідомлення представлено займенниками «**мя**», «**мнѣ**», «**моя**», «**моего**». Зі змісту молитовних прохань випливають його основні характеристики: це людина глибокої віри («**вѣра моя да доваѣтет въ мѣсто всѣхъ**»), віддана Богу («**Ты бо еси Бог мой от чрева матере моя**»), яка готова повністю зрестися гріховного життя заради любові до Христа («**Сподоби мя, Господи, нынѣ**

возлюбити Тя, яко же возлюбих иногда той самый грѣхъ») і надалі сумлінно працювати, догоджаючи в усьому Богові («...и паки поработати Тебѣ без лѣности въ вся дни живота моего»). Унаслідок інноваційних змін у структурі молитви, про які згадаємо нижче, у тексті вірша «Бесіда» образ вірянина чіткіше виокремлюється й, окрім займенників, дістає позначення «чоловік». Характеристики цього персонажа загалом збігаються з характеристиками персонажа молитви, але зазнають деталізації. Зокрема, поряд з позитивними рисами вірянина - старанність у вірі («**вѣрую, усердный**»), прагнення до правди («**аще правду вѣси, и исповѣдуеша...**») - акцентовано негативні: бездумна багатослівність («**многослаголиве невѣжо**») та надмірна сміливість у зверненні до Бога («**яко черв сый, прах же и пепел, дерзнух рещи тако**»), лінощі («**Лѣнив есм**»), невміння вгамовувати власну пристрасність («**хочет душа, не хочет плоть страстна**»). Значних семантичних розширень у вірші зазнає й образ Бога. У тексті молитви Бог як адресат молитовного повідомлення представлений через пряме називання його імені («**Исусе Христе**»), статусу («**Боже**», «**Господи**»), за допомогою типових свфемізмів («**Спасе**», «**Слово**», «**Христе Спасе мой**», «**Создатель**») та шляхом згадування його властивостей («**Многомилостиве и всемилостиве**», «**многий в щедротах и неизреченный во милости**») і добродієв («**снїде и воплотился еси, яко да спасеши всѣхъ**»). У вірші, окрім згадуваних у молитві рис щедрості, милосердя та любові («**ѿи многій в щедротах и неизреченный во милости, многій любве исполненный**», «**ты еси Творецъ милосердный**», «**по милосердію многому твоему**», «**Господе вѣ, распятому нас дѣля волею на древѣ**», «**незловиву, Господе вѣ моему, Боговѣ, Христовѣ**»), деталізуються такі згадані в молитві властивості Бога, як жертвність і важка праця задля людей («**снисках вас кровію своею, многимъ трудом и постом, волею своею, яко во кровѣ моеї искупихъ тя**», «**аз, Господь ваш, толико страдати изволюхъ**»), всемогутність («**Сущи Господь ваш, страдахъ за вас, вездѣ власть имущи, аз есмь вседержитель**»), праведність («**исполнихъ всяку правду и всю добродѣтель**»). Тобто загальна семантика центральних образів молитви - вірянина і Бога - у тексті вірша зберігається, однак зазнає деталізації, внаслідок чого образи персонажів увиразнюються.

Інноваційним елементом у тексті вірша є введення діалогу, залучення нових тем і образів. Формально монологічний текст молитви у вірші членується за допомогою авторських ремарок «**Человекъ до Бога**» та «**Отвѣт Божій к че-**

лов'яку» і значно доповнюється за рахунок введення реплік-відповідей Бога на молитовні прохання чоловіка. Інноваційна, порівняно з молитвою, діалогічна форма спричиняє до значного розширення обсягу вірша, а також зміни його прагматики. Організований монологічно текст 8-ї молитви може бути використаний як особисте звернення вірянина до Бога з проханням прощення конкретних гріхів. І хоча молитовне звернення може мати наслідком тісну діалогічну взаємодію вірянина з Господом, формальна організація молитовного тексту лишається монологічною. Натомість текст вірша, в якому формально виражено діалог між вірянином та Богом, може спонукати читача до споглядання молитовної ситуації, співпереживання з її учасниками, можливо, навіть до власного духовного переродження, але вже не може стати матеріалом для самостійного молитовного звернення. Тобто інтенція молитовного тексту, яка полягає у зверненні до Бога, у тексті вірша трансформується в інтенцію представити дане звернення в художній, драматизованій формі.

Окрім того, у структурі тексту 8-ї молитви в межах структури вірша «Бесіда» знаходимо додаткові алюзії на Святе Письмо, яких немає у початковому тексті молитви. Це, зокрема, протиставлення образів Богородиці та Єви, з яких одна стала причиною появи гріха у світі, а інша надала можливість його подолати («**Гошел и воплотился еси з чиста чрева, яко да спасеши всѣх, иже вреди Ева**»); протиставлення покля і раю («... в ад вселихся в мѣсто рая...») як полюсів духовного життя вірянина: порівняння ситуації безнадійного гріха, в якій опинився вірянин, з історією пророка Йони, визволеного з черева риби («яко **Иону, оттуда воскорѣ извлещи, погруженна во грѣховном морѣ**»); згадки про перебування Ісуса між людьми («... **за вас, вседержитель, исполних всяку правду и всю добродѣтель**») та його добровільне страждання («... **снисках вас кровию своею, многим трудом и постом**», «**Господь ваш, страдах за вас, вездѣ власть имущи**»), подані як приклад для наслідування; перефразована цитата з послання апостола Якова: «... **апостола моего слыши, что вѣщает: / Вѣра без дѣл мертва ест, якоже и тѣло не движется без души...**» (пор. Як 2, 26: «Бо як тіло без Духа мертве, так і віра без діл – мертва!»), використана на підтримку твердження про недостатність самої віри для спасіння: молитовне прохання «**Обаче невѣрію помози моєму**», яке повторює слова батька з євангельської оповіді про зіллення сновидного (пор. Мк 9, 24: «Вірую, Господи, – помози недовірству моему»); образ віри, вслициною з гірчичне зерно («**аки горчично зерно, стяжал вѣру**»), якої

достатньо для спасіння (пор. Мт. 17, 20: «...коли будете ви мати віру, хоч як зерно гірчичне... нічого не матимете неможливого») та ін. Ці авторські доповнення сприяють розширенню семантики початкового молитовного тексту.

Описані типи впливу початкового тексту 8-ї молитви на текст вірша «Бесіда» (перенесення і трансформація), а також авторські інновації у структурі первинного молитовного тексту виявляються також на рівні компонентів мікротекстем – слів, словосполучень, речень.

У текст вірша без змін перенесено лексику з початкового тексту молитви, яка становить його «логічну основу» [4, 54]. Це, зокрема, іменники («**Бог**», «**Ісус Христос**», «**Спас**», «**Господь**», «**Щедроты**», «**милость**», «**чрево**», «**мати**», «**вѣра**», «**дѣла**», «**любов**», «**благодать**», «**дар**», «**долг**», «**сатана**», «**смерть**», «**слава**», «**рука**», «**день**», «**живот**»), займенники («**Ты**», «**азъ**», «**мой**», «**твой**», «**все**», «**яже**»), прикметники («**многомилостивый**», «**многий**», «**неизреченный**», «**жив**», «**вечный**», «**льстивый**»), дієслова («**воплотиться**», «**спасати**», «**моанти**», «**веровати**», «**вѣ менитися**», «**похитити**», «**ректи**», «**довлѣти**», «**взыскати**», «**показати**», «**похвалитися**», «**отторгнѣти**», «**хотѣти**», «**предваряти**», «**погибати**», «**сподобити**», «**возлюбити**», «**поработати**»), прислівники («**ради**», «**паки**», «**наипаче**», «**вѣ мѣсто**», «**отнюдь**», «**скоро**», «**прежде**», «**ныне**», «**присно**»), частки («**да**», «**се**», «**же**», «**не**», «**убо**»), сполучники («**и**», «**но**», «**еже**», «**яко**», «**во**», «**аще**», «**или**»), прийменники («**по**», «**от**»). Поняття, що їх виражають згадані лексеми, вступають в обох текстах в однакові логічні зв'язки та співвідношення. Обумовлені спільним матеріалом та змістом висловлювання, тексти 8-ї молитви та вірша «Бесіда» є семантично подібними. На граматичному рівні спорідненість між текстами виявляється у використанні складнопідрядних спонукальних речень, ускладнених поширеними звертаннями.

Трансформації у структурі молитовних словосполучень і речень у складі вірша «Бесіда» здійснюються шляхом вилучення, заміни та зміни порядку розташування сталих елементів молитовного висловлювання. Дані трансформації торкаються лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів мовної організації тексту. На лексичному рівні трансформації полягають у заміні ключових для молитви слів та словосполучень на синонімічні. Зокрема, фрагмент молитви «[той, хто вірує у Христа] **жив бѣдет и не узрит смерти вѣки**» у вірші перефразовано на «... **жив бѣдет во вѣки, сирѣч [тобто] смерти вѣчныя избѣдет**». Іменник «**отчаянный**», використаний у рядках «[Віра в Тебе] **спасает отчаянный**», у вірші змінено на словосполучення

«нас грешних», внаслідок чого у вірші маємо: «[Віра в Тебе] грѣшных нас спасает». Використані у молитві іменники «Боздатель», «сатана», прислівник «нинѣ», дієслово «поработаю» у вірші замінено на синонімічні – «Творець», «враг», «днесь», «послужу». На морфологічному рівні трансформації виявляються у зміні форми слова та частини мови. Наприклад, дієприкметник із молитовного прохання «...не възыщеси бо дел отнюд оправдающих мя» у вірші замінено на описову конструкцію «...бы мя оправдали». Іменник «ограда» у фрагменті молитви «...еже отторгнути мя от Твоея руки и ограды» трансформується в дієслово «оградить» у відповідному фрагменті вірша «...Еже отторгнути мя от руки твоея, огради мя бронею милости своея». Використаний у молитовній фразі прислівник «скоро» у словосполученні «предвари скоро» у вірші замінено на «воскоре» («предвари воскоре»), а іменник «грѣх» у фрагменті «возлюбих той самый грех» замінено на дієслово «грѣшити» («возлюбих грѣшити»). Доконаний вид дієслова «поработати» у вірші замінено на недоконаний, внаслідок чого маємо «И паки работати тебе» замість молитовного «и паки поработати Тебе». Згадані трансформації на лексичному, а особливо на морфологічному рівні зумовлюють трансформації на рівні синтаксису. Останні полягають у вилученні членів речення та зміні порядку їх розташування. Прикладом синтаксичного скорочення молитовної фрази є вилучення прикметника «всемилостиве», займенника «мой» та іменника «Господи» із молитовного звертання «Многомилостиве и Всемилостиве Боже мой, Господи Ісусе Христе», внаслідок чого у вірші дане звертання набуло вигляду «...многомилостиве Боже Ісусе Христе». Вилучення займенника «мой» та сполучника «бо» спостерігаємо в перенесеній з молитви у вірш фразі «Вѣрѹя в мя, река еси, о Христе», замість відповідної у молитві «Верѹа бо в Мя, река еси, о Христе мой...».

Значного семантичного та граматичного ускладнення зазнає текст вірша «Бесіда» порівняно з текстом 8-ї молитви завдяки залученню до його структури авторських інновацій. Уже згадувані вище введення у структуру вірша нових порівняно з молитвою елементів спричиняють вагомі зміни на рівні мікротексту вірша. Порівняймо, наприклад, мікротексту іменування обох текстів. У молитві – «Многомилостиве и Всемилостиве Боже мой, Господи Ісусе Христе, многія ради любве сніде и воплотился еси, яко да спасеши всѣх», у вірші – «О многомилостиве Боже Ісусе Христе Иже многія ради любве ко нам истє, Бошел и воплотился еси з чиста чрева, Яко да спасеши всѣх, иже вреди Єва».

Інноваційними елементами в тексті вірша, порівняно з початковим текстом молитви, у даному випадку є вигук «О», займенник «иже», прислівник «истє», словосполучення «ко нам», «з чиста чрева» та «иже вреди Єва». Розглянемо їхні функції у структурі речення вірша. Вигук «О» надає всьому реченню додаткового емоційного забарвлення і цим інтимізує початковий молитовний текст. Словосполучення «ко нам истє», розширюючи групу присудка додатком та обставиною, вербалізує імпліцитний смисловий зв'язок між словами «раде любве» і «сошел». Прийменниково-займенникова словосполучка «ко нам» тут означає людство як адресатів Христового добродійства, а прислівник «истє», що в даному контексті перекладається як «істинно, правдиво», декларує віру ліричного героя в істинність євангельських подій. Подібну функцію, тобто мовне вираження смислових зв'язків між перенесеними елементами молитви, виконують словосполучення «з чиста чрева» та «иже вреди Єва», перше з яких є обставиною, що означає спосіб дії присудка «воплотился», а друге – додатком, що уточнює зміст займенника «всѣх» і розширює зміст присудка «спасеши». Авторські інновації у структуру первинного висловлювання 8-ї молитви в тексті вірша «Бесіда» виконують функцію створення емоційного забарвлення, а також посилення й увиразнення зв'язків між сталими компонентами молитовного висловлювання. Такі висновки підтверджуються порівнянням низки інших співвідносних частин обох текстів. Зокрема, прохання молитви «и паки, Спасе, спаси мя по благодати, молю Тя» конкретизоване за допомогою введення прислівника «тѹне», який виступає у ролі обставини до присудка «спаси», словосполучення «твоей самой», яке означає додаток «по благодати», внаслідок чого у вірші маємо: «И паки, Спасе, тѹне спаси мя, молю тя, по благодати твоей самой да узрю тя». За допомогою авторської вставки «кто не вѣсть се» інтимізуються дослівно перенесені з молитви роздуми про сутність благодаті в рядках вірша «Аще бо от дѣла спасеши мя, нѣсть се благодать и дар, но долг паче, кто не вѣсть се». Дослівно відтворений молитовний вигук-звернення «Ѣй, многій в щедротах и неизреченный в милости» у тексті вірша поширюється такою характеристикою Христа, як «многій любве исполненный». Найсуттєвіше відхилення від тексту 8-ї молитви і, як наслідок, найвідчутнішу його ліризацію у структурі вірша «Бесіда» спостерігаємо в завершальних репліках «чоловіка». Тут введено емоційне покаяння і прохання ліричного героя, відсутні в тексті 8-ї молитви, проте суголосні іншим літургійним молитвам: «О Христе мой и Боже!

Остави мнѣ, яко черв сый, прах же и пепел, дерзнух рещи тако» і «Дѣнив есм, тѣм же, Спасе, ты мя сам укрѣпи мя и во добродѣтелех быти утверди мя». У структуру речення 8-ї молитви, в якому виражено прохання до Христа про заступництво від злого впливу («Да не убо похитит мя сатана, и похвалится, Слове, еже отторгнути мя от Твоея рѣки и ограды»), у вірші «Бесіда» вмонтовано обставини часу («воскорѣ»), місця («во своем соборѣ»), способу дії («бронєю милости своея») і додатки («о мнѣ», «мя»), які уточнюють зміст присудків «похитить», «похвалится» і «оградити» («Да не похитит мене сатана воскорѣ и похвалится о мнѣ во своем соборѣ, еже отторгнути мя от рѣки твоея, оградити мя бронєю милости своея»). А рядок з 8-ї молитви «но или хощу, спаси мя, или не хощу» у вірші «Бесіда» продовжено паралельною конструкцією «хощет душа, не хощет плоть страсна», до якої приєднано низку роздумів про гріх і прохання про порятунок, що відсутні у тексті 8-ї молитви: «И нуждею привлеци, предвари воскорѣ, ибо скоро погибох во греховном морѣ. Невоздержаніем си, ах, в ад вселихся вмѣсто рая, от тебе егда удалихся. Тѣм же, яко Иону, оттуда воскорѣ извлеци, погруженна во грѣховном морѣ». Прикметно, що одразу після прохання про порятунок у вірші «Бесіда» практично без змін введено рядки з 8-ї молитви «Ты бо еси Бог мой от чрева матере моея і Сподоби мя, Господи, ныне возлюбити Тя», зв'язок між якими у вірші здійснено завдяки авторській вставці «тѣм же сам, по множеству милости твоея», внаслідок чого маємо: «Ты-бо Бог мой, от чрева Матере моея, тѣм же сам, по множеству милости твоея, Сподоби мя, Господи, днесь тя розлюбити...». Тут і в інших випадках

інноваційні елементи є авторськими вставками у структуру 8-ї молитви як первинного тексту, що забезпечують зв'язки між його компонентами (словами, словосполученнями, реченнями) у структурі вірша «Бесіда».

Помітним виявом авторських інновацій у структурі 8-ї молитви є згадуване вище введення в текст мовних партій Бога, які, подібно до інших інноваційних елементів, виконують у тексті «Бесіди» функцію посилення смислових зв'язків між частинами молитви. Репліки Бога вносять нову лексику в текст молитви, а також ускладнюють його синтаксичну структуру розповідними і питальними реченнями.

Аналіз «перенесених» і «трансформованих» елементів 8-ї молитви, а також «авторських інновацій» у структурі молитовного висловлювання, залучених до структури тексту «Бесіда», демонструє вплив літургійної молитви на творення барокового вірша. Перенесення у текст «Бесіди» загальної структури та основної лексики 8-ї молитви забезпечує впізнаваність літургійних елементів у структурі художнього тексту. Трансформація молитовних елементів через вилучення, заміну та перестановку слів і словосполучень у клішованих молитовних висловах оживлюють, інтимізують, ліризують первинне молитовне висловлювання, надають йому ознак художності. Інноваційні елементи виконують функцію поєднання фрагментів, перенесених у вірш «Бесіда» із молитви, сприяють розширенню та уточненню семантики тексту, ускладненню його синтаксису. Внаслідок таких перетворень 8-ма молитва як літургійний текст, що використовується для встановлення контакту вірянина з Богом, переростає в поетичний твір, метою якого є художнє представлення діалогу, що відбувається між вірянином та Богом під час молитви.

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / Перекл. Івана Огієнка. - К., 2003. - 1159 с.
2. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Вплив стилю масово-політичної інформації на художній // Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови. - К., 1990. - С. 12-49.
3. Молитвослов. - К., 1685.

4. Одинцов В. В. Стилистика текста. - М., 2004. - 264 с.
5. Повна Симфонія до Святого Письма Старого та Нового Завіту / Павло Смух (уклад. і відп. ред.). - Л., 2004. - 1309 с.
6. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В. І. Крекотень, М. М. Сулима. - К., 1992. - 679 с.

O. Dmytryshyna

«THE CONVERSATION BETWEEN MAN AND GOD» AS REFLECTION OF INTERACTION BETWEEN LITURGICAL AND FICTION ELEMENTS IN TEXT ORGANIZATION OF UKRAINIAN BAROQUE POETRY OF THE MIDDLE OF 17th CENTURY

In the present research we propose an analysis of usage of elements from the 8th morning prayer «To our Lord, Jesus Christ» in the short anonym poem «The Conversation between Man and God». The main types of interaction between the two named texts are «transmission» of the structure-forming elements of the prayer in the poetic text, their «transformation», and «the author's innovations» in the structure of the prayer utterance.